

Colecția **Ratio** este coordonată de
Florin George Călian

Svante Nordin (n. 1946), profesor emerit al Universității din Lund, este autorul a peste treizeci de cărți, în mare parte pe teme de istoria filozofiei, vizând mai ales interacțiunea dintre filozofie și conștiința socială. A primit numeroase premii și distincții, cel mai recent fiind Marele Premiu al Academiei Suedeze (2023).

Printre cărțile sale se numără *Nittonhundratalet. En biografi: makter, människor och idéer under ett århundrade* [Secolul XX. O biografie: puteri, oameni și idei pe parcursul unui secol], Atlantis, 2005; *Ernst Cassirer: The Swedish Years*, Peter Lang Publishing Group, 2006; *Varför idéhistoria?: ett ämnesintroduktion för nya studenter* [De ce istoria ideilor? O introducere pentru noii studenți], Studentlitteratur AB, 2011; *Filosoferna: det västerländska tänkandet sedan år 1900: Nietzsche – Freud – Bergson – Sorel – Russell...* [Filozofii: gândirea occidentală începând cu 1900: Nietzsche – Freud – Bergson – Sorel – Russell...], Atlantis, 2011; *Filosofins historia: västerländska förnufts äventyr från Thales till postmodernismen* [Istoria filozofiei: aventura raționalismului occidental de la Tales la postmodernism], Studentlitteratur AB, 2013; *Det politiska tänkandets historia* [Istoria gândirii politice], Studentlitteratur AB, 2013.

SVANTE NORDIN

REGINA ȘI FILOZOFUL

Descartes la curtea Christinei a Suediei

Traducere din suedeză, ediție îngrijită și
cuvânt-înainte de **Raluca Boboc**

Ratio et Revelatio
2024

Colecția *Ratio* este coordonată de
Florin George Călian

Redactor: Raluca Lazarovici Vereș și Florin George Călian
Coperta: Gabi Giulușan
DTP: Paula Cionca

Tipărit la Print Expert, Oradea

Copyright © Ratio et Revelatio, 2024
Svante Nordin – *Drottningen och filosofen. Mötet mellan Christina
och Descartes*, Editura Atlantis, Stockholm, 2012, 2018.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
NORDIN, SVANTE

**Regina și filozoful - Descartes la curtea Christinei a
Suediei** / Svante Nordin ; ed. îngrij., trad. și cuvânt-înainte de
Raluca Boboc. - Oradea : Ratio et Revelatio, 2024

Conține bibliografie
ISBN 978-630-6657-04-9

I. Boboc, Raluca (ed. ; trad. ; pref.)

1

929

Ilustrație copertă: Pierre-Louis Dumesnil cel Tânăr – „Christina
a Suediei 1626-89 și Curtea sa”, detaliu

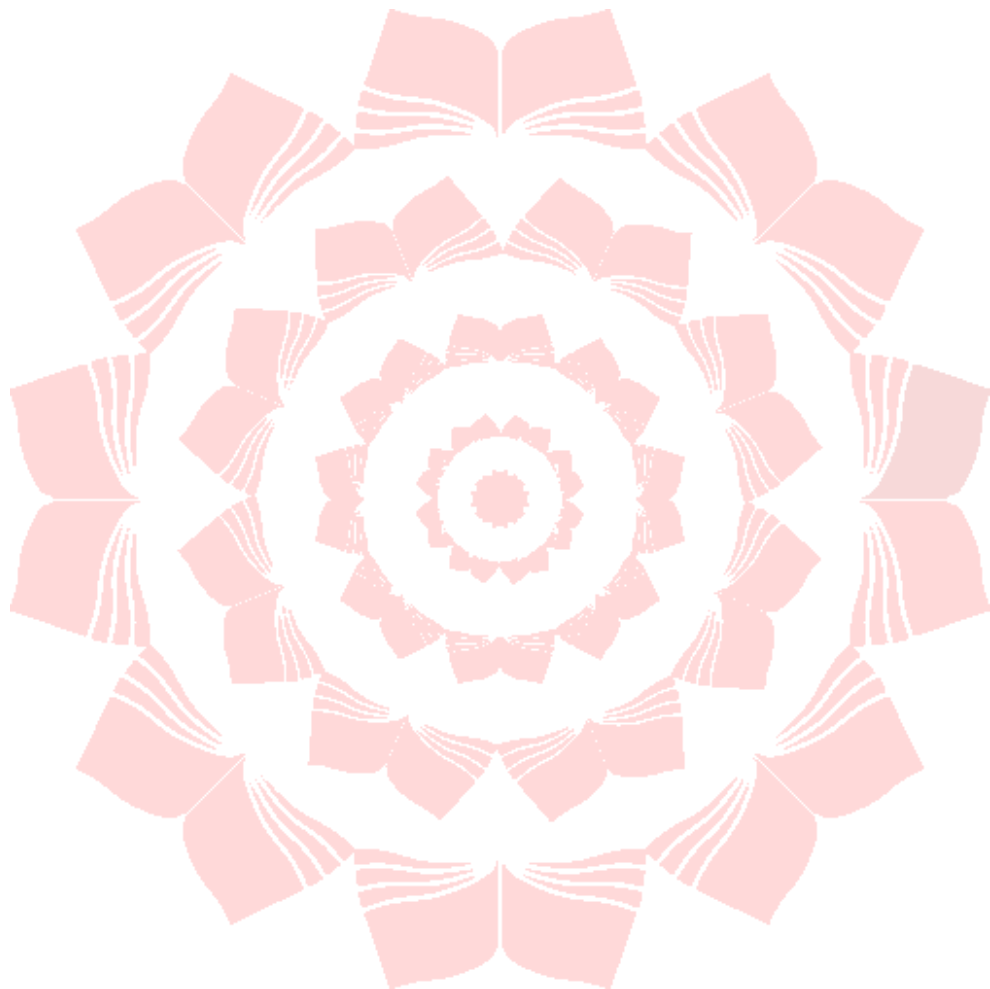
Editura Ratio et Revelatio
Str. Sofiei nr. 3, Oradea, Bihor, România, 410183
e-mail: office@ratioetrevelatio.com

www.ratioetrevelatio.com

*Mulțumesc Evei Nylander, lui Marie-Louise Rodén
și Evei Österberg care au adus contribuții
valoroase în problematica Christinei
și la scrierea acestei cărți.*

Lund, septembrie 2012
Svante Nordin

CUPRINS

CUVÂNT-ÎNAINTE	9
Traduceri în limba română din opera lui René Descartes	17
PROTAGONIȘTII	21
Întâlnirea	23
Regina	26
Ambasadorul	41
Filozoful	48
Printesa	64
Scena filozofică și mediile erudite ale secolului al XVII-lea	66
Noua filozofie	67
Jansenismul	70
Neostoicismul	72
Libertinaj, umanism și prețiozitate	73
Jurisprudență și filologie	75
CORRESPONDENȚĂ CU O REGINĂ	77
Egmond aan den Hoef	79
„Și am auzit că această regină se bucură de atâta prețuire”	84
Natura iubirii	88
Făpturi vii pe alte corpuri cerești. O iubită sașie	96
Supremul bine	105
Invitația la Stockholm	116
Întâlnirea cu regina	125
Călătoria și sosirea la Stockholm	127
Lecții de filozofie, balet și controverse	135
Ultima perioadă a vieții lui Descartes și moartea sa	143

A murit Descartes din cauza iernii reci de la Stockholm?	150
A fost Descartes ucis?	152
Cum a primit Christina vestea morții lui Descartes și cum l-a perceput ea pe filozof?	155
A contribuit Descartes la convertirea Christinei?	160
<i>POST MORTEM</i>	171
Descartes	173
Christina	181
Monumentul	183
Călătoria în Laponia. Răzbunarea naturii	186
<i>CONCLUZII</i>	189
Regina și filozoful	191
<i>DOCUMENTE</i>	195
Scrisoare de la Chanut către Descartes	197
Scrisoare de la Descartes către Chanut	199
Scrisoare de la Regina Christina către Descartes	214
Scrisoare de la Descartes către Regina Christina	215
Scrisoarea de la Descartes către Brasset	217
Scrisoarea de la Descartes către Elisabeta	219
Scrisoare de la Heinrich Schlüter	221
<i>BIBLIOGRAFIE ȘI SURSE CITATE</i>	223
<i>INDEX DE NUME</i>	237

CUVÂNT-ÎNAINTE

Aventura traducerii acestui manuscris, care s-a dovedit o minunată carte de istorie culturală, a început, ca multe altele, dintr-o curiozitate care a născut o provocare. Prezența, într-un manual de limbă suedeză, a câtorva pagini care povesteau despre aproape neverosimila pribegie a rămășițelor pământești ale lui René Descartes pe harta Europei, a generat destule semne de întrebare în rândul studenților, deja captivați de personalitatea Reginei Christina a Suediei, cât să pună în mișcare lansarea ideii unui atelier de traducere care să elucideze următorul mister:

Isaak Planström abuzase de poziția sa de căpitan al gărzii. Acesta luase craniul înaintea expedierii trupului mai departe către Paris, după cum primise ordin, pentru ca Suedia „să nu piardă rămășițele unei persoane atât de faimoase”, dar practic gândindu-se la eventuala valoare în bani a artefactului. Planström ar fi fost, la momentul morții sale, îndatorat unui anume Olof Bång, un berar care i-a confiscat craniul ca plată a datoriei. Craniul a fost apoi moștenit de fiul berarului, Jonas Olofsson Bång, care i l-a arătat învățatului orator de la Skara, Sven Hof. Acesta a compus imediat un vers în latină, care a fost scrijelit pe craniu, unde se aflau deja înscrise informații cu privire la proprietarii anteriori ai prețiosului obiect. Printre proprietarii ulteriori se numără militarul Johan Axel Hägerflycht, consilierul Anders Anton Stierman, Johan Fischerström, cunoscut din biografia lui Hedvig Charlotta Nordenflycht, și perceptorul de taxe Ahlgren. Se crede că Ahlgren ar fi dat sau ar fi vândut relicva prietenului său, Anders Sparrman, discipolul lui Linné, călător în China și însoțitor al echipajului în faimoasa călătorie a lui James Cook în

Tahiti. Sparrman a deținut craniul până la moartea sa, după care acesta a fost cumpărat la licitație de către un proprietar de cazino din Stockholm, pe nume Ahrngren, care intenționa să-l expună în cazinou. Berzelius a cumpărat craniul de la Ahrngren și i l-a trimis lui Cuvier la Paris.

Treptat, s-a vădit că povestea morții lui Descartes la Stockholm și a lungii sale călătorii *post-mortem* către Paris este încadrată, în volumul lui Svante Nordin, în mai multe rame, care spun nu doar povestea întâlnirii lui Descartes cu Regina Christina, ci și multe altele, din viața fiecăruia în parte. Cititorul român, interesat să descopere noi amănunte despre regina Suediei, îl cunoaște însă bine pe cel care a fost numit părintele filozofiei moderne, despre care s-a scris, desigur, foarte mult, și a cărui operă este accesibilă și în limba română în destul de multe traduceri și ediții. Pentru lista acestora, pe care am întocmit-o cu ajutorul specialiștilor în domeniu, mulțumesc încă o dată, cu toată recunoștința, lui Grigore Vida, Mihai Dobre și Robert Arnăutu, care au avut bunăvoința și au găsit răgazul să îmi ofere cea orientare bibliografică a cunoscătorului.

Cartea lui Svante Nordin, care pivotează în jurul întâlnirii celor doi protagoniști, filozoful Descartes și Regina Christina, oferă de asemenea un cadru deopotrivă erudit și plăcut lecturii, cu evidente valențe didactice; este și rama în care se derulează episoade din viața ambasadorului Pierre Chanut și a Prințesei Elisabeta de Boemia, sau descrieri privind viața la curtea de la Stockholm, ambițiile și intrigile profesorilor de greacă veche și latină, curente de gândire și cutumele medicale, doctorii de curte, filozofii, erudiții și clasiști vremii, și toți care au făcut parte, într-o mai mică sau mai

mare măsură, din scenariul acestei întâlniri – care, așa cum menționează autorul, mai face subiectul unei singure alte publicații anterioare în limba suedeză. Pentru că, atunci când Svante Nordin, profesor de istoria ideilor și mentalităților la Universitatea din Lund, publică *Regina și filozoful* în 2012, lucrarea sa constituie cea de-a doua apariție în limba suedeză pe această temă, după cartea lui Ernst Cassirer din 1940, *Drottning Christina och Descartes. Ett bidrag till 1600-talets idéhistoria* (*Regina Christina și Descartes. O contribuție la istoria ideilor secolului al XVII-lea*).

Aceasta din urmă luase naștere din prelegerile lui Cassirer ținute în 1938 la Universitatea din Göteborg, fiind tradusă în suedeză direct după manuscrisul german. Cartea este însă puternic criticată de Johan Nordström în revista *Lychnos*, într-un articol în care rolul lui Descartes în convertirea Reginei Christina și întâlnirea celor doi primesc o cu totul altă interpretare (discutată, la rândul său, de Svante Nordin și Jonas Hansson în *Ernst Cassirer: The Swedish Years*, 2006).

În 1957 – notează Svante Nordin – mai apare în limba germană *Der Philosoph und die Königin. Renatus Descartes und Christina Wasa. Briefwechsel und Begegnung*, volum în care povestea întâlnirii „celor două mari spirite aflate în căutarea adevărului” este spusă de Irene Behn într-o lumină romanțată, deși lucrarea e construită bazându-se pe toate documentele istorice accesibile. Același demers este reluat aproape 40 de ani mai târziu de François de Raymond în *Descartes et Christine de Suède* (1993), care aduce un plus de obiectivitate și face apel la cercetarea în domeniu, pe când *Der rätselhafte Tod des René Descartes*, publicată în 2009 de Theodor Ebert, din contră, se îndreaptă spre

categoria senzaționalului, dezvoltând ipoteza uciderii lui Descartes.

Desigur, alături de aceste câteva cărți dedicate, total sau parțial, temei întâlnirii Reginei cu Filozoful, Svante Nordin oferă o valoroasă trecere în revistă a literaturii de specialitate, în care fiecare dintre autorii care se ocupă de aspecte biografice privindu-i pe Descartes sau Regina Christina ating, în diverse moduri și aspecte, și subiectul întâlnirii lor și a morții lui Descartes în Suedia.

În ceea ce o privește pe Regina Christina, nu există, din păcate, nicio ediție critică modernă a scrierilor, corespondenței și documentelor acesteia, referința principală rămânând monumentală *Mémoires concernant Christine, reine de Suède (1-4, 1751-1760)* a lui Johan Arckenholtz, care oferă, din fericire, acces la toate scrierile ei, desigur, fără a răspunde principiilor unei ediții critice moderne.

Din bogata și variată literatură secundară, Svante Nordin amintește câteva lucrări de referință: *Drottning Christina. Studier och forskningar* a lui Curt Weibull (1931), *Drottning Christinas tronavsägelse och trosförändring* a lui Sven Ingeman Olofsson (1953), *Från stoicism till mystik. Studier i drottning Kristinas maximer* (1959) și *Drottning Kristina* (1960-1961) ale lui Sven Stolpe, iar pentru parcursul intelectual al reginei, *Queen Christina of Sweden and her Circle. The Transformation of a Seventeenth-Century Philosophical Libertine* (1991) a Susannei Åkerman. Convertirea la catolicism este subiectul lucrării din 1992, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia. The Age of Gustavus Adolphus and Queen Christina of Sweden 1622-1656*, a lui Oskar Garstein, iar cea mai bună biografie modernă îi aparține Mariei-Louise Rodén, *Drottning Christina. En biografi*

(2008), Peter Englund propunând o variantă mai scurtă, dar poate mai revelatorie în *Silvermasken* (2006). Leif Åslund urmărește doar educația Christinei în *Att uppfostra en kung* (2005), iar cartea din 2003 a Karinei Tegenborg Falkdalen, *Kungen är en kvinna. Retorik och praktik kring kvinnliga monarker i tidigmodern tid*, interoghează ideologia perioadei în legătură cu femeile monarh.

În ceea ce-l privește pe ambasadorul Chanut, de acesta s-au ocupat cercetătorul Martin Weibull, autorul articolului „Om ‘Mémoires de Chanut’”, publicat în *Historisk Tidskrift* în 1887–1888, urmat de fiul său Curt Weibull cu lucrarea *Drottning Christina och Sverige 1646-1651. En fransk diplomat berättar* din 1970, și de Pierre Chanut, *ami de Descartes. Un diplomate philosophe* a lui Jean-François Raymond din 1999.

Despre René Descartes s-a scris foarte mult. Așa cum punctează Svante Nordin, literatura biografică serioasă începe cu lucrarea lui Adrien Baillet, *La vie de Monsieur Des-Cartes* (1691), iar literatura secundară semnificativă, cu *Descartes' Leben, Werke und Lehre* (1897) a lui Kuno Fischer. Un reper rămâne și *Vie et oeuvres de Descartes* (1910) a lui Charles Adam, care încheie ediția operelor complete, unde se află anexate și documente privind înmormântările și monumentele funerare ale lui Descartes; pentru povestea călătoriei rămășițelor filozofului, importantă rămâne cartea lui Russell Shorto *Descartes' Bones. A Skeletal History of the Conflict Between Faith and Reason* (2008). La Universitatea din Lund este păstrat și un înscris de mână, *Cartensii Hufvudskål*, care oferă o anchetă despre proveniența și istoria craniului acestuia. Dintre biografiile mai moderne, merită menționate *Descartes, Biographie* (1995) a Genevièvei Rodis-Lewis, *Descartes. An intellectual Biography* (1995) a lui

Stephen Gaukroger, și Descartes. *The Life of René Descartes and Its Place in his Times* a lui A. C. Grayling, fără a uita să amintim și de excelenta lucrare în suedeză *René Descartes* a lui Rolf Lindborg. O orientare printre extrem de multe volume care au fost dedicate diferitelor aspecte ale gândirii carteziene este oferită de Jean-Pierre Schobinger în *Grundriss der Geschichte der Philosophie. Die Philosophie des 17. Jahrhunderts* 2 (1988). În ceea ce privește operele complete ale lui Descartes, ediția 1897–1913 a monumentalei *Oeuvres de Descartes*, editată de Charles Adam și Paul Tannery, a fost lucrarea de referință până la apariția, în 1996, a unei ediții în unsprezece volume publicată de J. Vrin, care constituie de atunci referința standard.

Când vine vorba despre relația lui Descartes cu Prințesa Elisabeta, merită amintite cărțile lui Foucher de Careil, *Descartes, la princesse Élisabeth et la reine Christine* (1909), a Elisabetei Godfrey, *A Sister of Prince Rupert. Elisabeth, Princess Palatine and Abbess of Herford* (1909) și a lui Leon Petit, *Descartes et la Princesse Élisabeth: roman d'amour vécu* (1969).

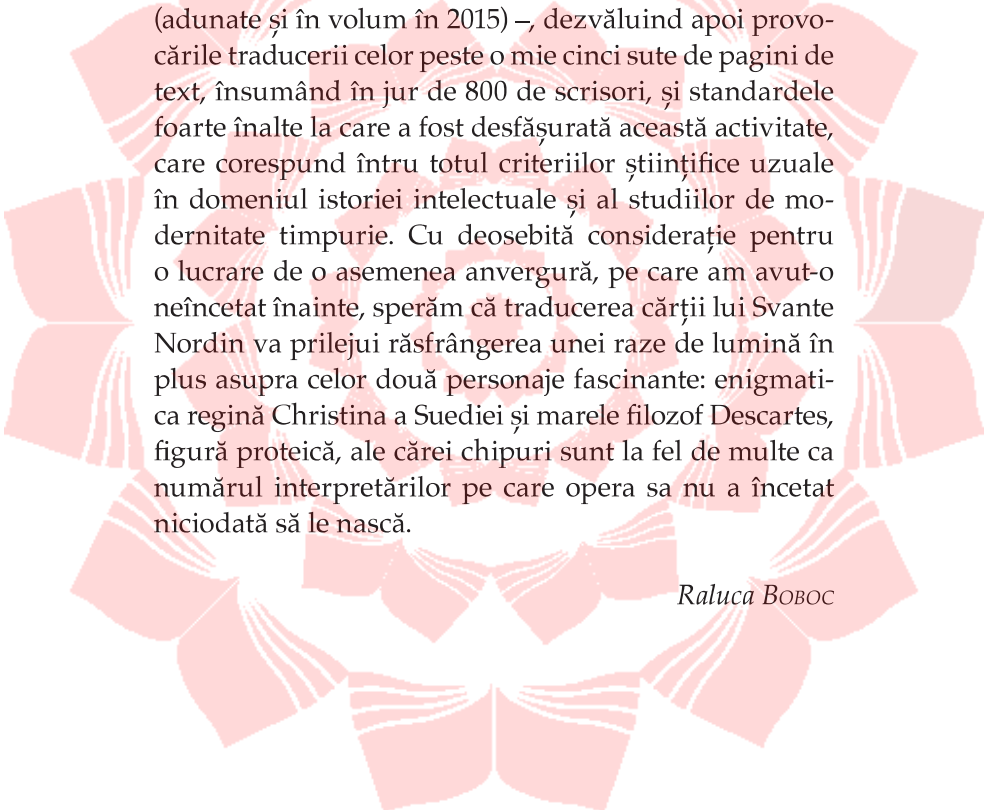
Și capitolul despre mediile erudite și filozofice ale vremii numără, printre referințe, lucrări editate de Pierre Schobinger, sau *The Cambridge History of Seventeenth Century Philosophy* 1-2 (1998), editat de Daniel Garber și Michael Ayer. În 1901, Harald Wieselgren dedică temei cercului intelectual din jurul Christinei celebra *Drottning Christinas bibliotek och bibliotekarier* (*Vitterhetsakademiens handlingar* 33), iar Ewert Wrangel, articolul „Om de främmande lärde vid drottning Christinas hof” (*Historisk Tidskrift*, 1897). Relevante rămân și articolul „Några notiser om drottning Kristinas akademier”, publicat de Johan Nordström în *Lychnos* în 1940,

și lucrările *Königin Christina, ihre Bibliothekare und ihre Handschriften* (1977) a lui Christian Callmer, și *Poesins drottning. Christina av Sverige och de italienska akademierna* (2008) a lui Stefano Fogelberg Rota. În ceea ce privește relația Christinei cu stoicismul și curentul libertin, acestea sunt discutate în amănunt, printre alții, de Sven Stolpe.

*

La traducerea unor secțiuni și capitole ale acestei cărți au participat, în cadrul atelierelor pe care le-am condus în vara anului 2023, Maria Șerban, Mara Rădulescu, Bogdan Bostangiu, Maria Eniță, Oana Racoviță, Andreea Constantin, Andreea Joițaru și Viviana Chehaia, cu toții studenți ai Secției de Limba și literatura suedeză a Universității din București. Au fost ateliere în care s-a discutat mult și s-au făcut nesfârșite modificări, pe care le-am condus cu entuziasmul pionieratului. Le mulțumesc tuturor, în special autorului Svante Nordin și echipei Ratio et Revelatio, care au îmbrățișat și au sprijinit în modul cel mai concret demersul de a dăruia cititorului român această minunată carte de istorie culturală.

În privința corespondenței lui Descartes, care se știe că îi dublează opera și în jurul căreia s-a desfășurat, cu foarte puțin timp în urmă, un amplu și monumental demers de traducere în limba română din originalul francez, latin și neerlandez, am considerat de la sine înțeleasă folosirea – atât în redarea scrisorilor alese și plasate de Svante Nordin la finalul volumului său, cât și în toate fragmentele citate în interiorul capitolelor – a acestei traduceri a echipei coordonate de Vlad Alexandrescu, apărută la editura Polirom în 2014, 2015 și 2021. Toate aceste scrisori se regăsesc în René Descartes, *Corespondența completă*, vol. III (1645–1650).

Așa cum indică Vlad Alexandrescu în *Introducerea* sa, corespondența lui Descartes, un adevărat „câmp de bătaie”, era în general necunoscută publicului românesc până la apariția celor trei volume la Polirom. El laudă întreprinderea lui Ion Papuc de a traduce circa 25 de scrisori ale lui Descartes către Mersenne, Balzac, Huygens și Vatie, Reneri pentru Pollot – care au apărut în foileton în revista *Convorbiri literare* în anii 2008–2010 (adunate și în volum în 2015) –, dezvăluind apoi provocările traducerii celor peste o mie cinci sute de pagini de text, însumând în jur de 800 de scrisori, și standardele foarte înalte la care a fost desfășurată această activitate, care corespund întru totul criteriilor științifice uzuale în domeniul istoriei intelectuale și al studiilor de modernitate timpurie. Cu deosebită considerație pentru o lucrare de o asemenea anvergură, pe care am avut-o neîncetat înaintea, sperăm că traducerea cărții lui Svante Nordin va prilejui răsfrângerea unei raze de lumină în plus asupra celor două personaje fascinante: enigmatică regină Christina a Suediei și marele filozof Descartes, figură proteică, ale cărei chipuri sunt la fel de multe ca numărul interpretărilor pe care opera sa nu a încetat niciodată să le nască.

Raluca BOBOC

Traduceri în limba română din opera lui René Descartes

René Descartes, *Corespondența completă, vol. III* (1645–1650), ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu, traducere de Vlad Alexandrescu, Robert Arnăutu, Cristian Moisuc, Călin Cristian Pop, Grigore Vida, note, cronologie, notițe biografice, bibliografie și indici de Vlad Alexandrescu, Robert Arnăutu, Călin Cristian Pop, Grigore Vida, note complementare de Vlad Alexandrescu, Robert Arnăutu, Ovidiu Babeș, Florin Crăsmăreanu, Călin Cristian Pop, Polirom, Iași, 2021

René Descartes, *Dioptrica și Meteorii: Două dintre Eseurile la Discurs despre metodă*, traducere de Liviu Arici, Emia, Deva, 2021

René Descartes, *Meteorii, discursurile IX și X*, traducere de Grigore Vida și Claudia Dumitru. În Dana Jalobeanu (ed. gen.), *Cosmologie filosofică: Texte fundamentale, vol. I: Renașterea și Modernitatea timpurie*, Editura Universității din București, București, 2016, pp. 347-364

René Descartes, *Corespondența completă, vol. II* (1639–1644), ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu, traducere de Vlad Alexandrescu, Robert Arnăutu, Călin Cristian Pop, Mihai-Dragoș Vadana, Grigore Vida, note, cronologie, note complementare, bibliografie și indici de Vlad Alexandrescu, Robert Arnăutu, Călin Cristian Pop, Grigore Vida, Polirom, Iași, 2015

Din corespondența lui Descartes, traducere și comentarii de Ion Papuc, Mica Valahie, București, 2015

René Descartes, *Corespondența completă, vol. I* (1607–1638), ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu, introducere de